

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/52>

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД

PECULIARITIES OF THE PROSECUTOR'S PARTICIPATION IN JUDICIAL PROCEEDINGS UNDER AGREEMENTS

Беспалько І.Л., к.ю.н.,
асистентка кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет

Гетьман Г.М., к.ю.н.,
асистентка кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) у 2012 році, внесло не лише суттєві корективи у вимірі кримінальної процесуальної діяльності відповідних суб'єктів, а й сприяло запровадженню нових для України інститутів кримінального провадження, які наділені певною специфічною метою, серед яких слід виокремити і провадження на підставі угод. Метою кримінального провадження, в якому укладається угода, є врегулювання кримінально-правового конфлікту, в основу якого покладено узгодженість умов угоди сторонами та скорочення витрат часу на загальний судовий розгляд. Відповідно і завдання, які вирішуються задля її досягнення, не можуть бути обмежені лише притягненням особи, яка вчинила кримінальне правопорушення до кримінальної відповідальності та призначенням їй покарання, адже, в такому випадку, підлягають вирішенню завдання щодо захисту інтересів потерпілого, а також самого підозрюваного, обвинуваченого від необґрунтованого застосування стосовно нього процесуального примусу та засудження, охорони прав і законних інтересів кожного учасника кримінального провадження тощо. Досягнення зазначеної мети і вирішення таких завдань потребує диференціації кримінальної процесуальної форми, впровадження різних порядків здійснення кримінального судочинства, що дозволяють оптимізувати кримінальну процесуальну діяльність та збалансувати інтереси її учасників, врегулювати кримінально-правовий конфлікт в найбільш оптимальний спосіб, не застосовуючи до цього зайвих ресурсів, забезпечити у якомога стислі строки захист прав і законних інтересів потерпілого. Таким чином, диференціація процесуальної форми полягає в наявності різних порядків (процедур) здійснення кримінального провадження, які так чи інакше відрізняються від його загального порядку (є спрощеними або ускладненими, порівняно із загальним порядком, або істотно від нього відрізняються процедурами, що застосовуються (наприклад, провадження на підставі угод (статті 468–476 КПК). Багатостадійність кримінального провадження, конституційні функції прокуратури, особлива роль прокурора у кримінальному провадженні, обумовлюють широкий спектр його повноважень, в тому числі і стосовно судового провадження на підставі угод, що є предметом наукового пошуку даної статті.

Однак, все зазначене мало певне своєрідне і не надто поширене місце у судовій практиці з розгляду кримінальних проваджень. Сучасні сумні реалії, які були надиктовані війною, розпочатою 24 лютого 2022 року Російською Федерацією проти України, є підґрунтям для розвитку інституту угод у кримінальному провадженні, який у світлі воєнних подій набуває особливого значення під час воєнного стану. Таке твердження пов'язано з тим, що провадження, в яких може бути укладена угода (чи то про примирення, чи то про визнання винуватості), а також передбачена законодавцем можливість їх укладення, в умовах сьогодення, можуть значно спростити роботу органів досудового розслідування та судів щодо відповідних кримінальних правопорушень, скоротити час досудового розслідування чи судового розгляду та зосередити діяльність правоохоронних органів на захисті інтересів держави та громадян України.

Основний підхід до розгляду зазначеного питання в цій статті полягає у здійсненні критичного аналізу норм чинного законодавства, які регламентують особливості участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод. Дослідження здійснено, зокрема, на аналізі нормативної регламентації кримінального провадження на підставі угод, висловлені зауваження до низки норм КПК, які закріплюють особливості участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод та запропоновані підходи до усунення їх недоліків. Матеріали статті представляють як теоретичну, так і практичну цінність. Вони можуть бути використані для подальшого наукового дослідження особливостей участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод, а також для належного розуміння та здійснення правозастосовної кримінальної процесуальної діяльності.

Ключові слова: судове провадження, прокурор, угода, визнання винуватості, примирення.

The adoption of the new Criminal Procedure Code in 2012 not only made significant adjustments in the measurement of criminal procedural activities of relevant entities, but also facilitated the introduction of new institutes of criminal procedure for Ukraine, which have a specific purpose and proceedings on the basis of agreements. The purpose of the criminal proceedings in which the agreement is concluded is to resolve the criminal law conflict, which is based on the agreement of the terms of the agreement by the parties and reduce the time spent on the general trial. Accordingly, the tasks to be achieved cannot be limited to bringing a person who has committed a criminal offense to criminal responsibility and sentencing him, because, in this case, the task of protecting the interests of the victim and the suspect, accused from unreasonable application of procedural coercion and conviction, protection of the rights and legitimate interests of each participant in criminal proceedings, etc. Achieving this goal and solving such tasks requires differentiation of criminal procedural form, introduction of different procedures for criminal proceedings, which can optimize criminal procedural activities and balance the interests of its participants, resolve criminal conflict in the best way, without using unnecessary resources, provide protection of the rights and legitimate interests of the victim as soon as possible. Thus, the differentiation of the procedural form is the existence of different procedures (procedures) for criminal proceedings, which in one way or another differ from its general procedure, are simplified or complicated compared to the general procedure, or significantly different from the procedures used (e.g. proceedings on the basis of agreements (Articles 468-476 of the CPC). The multistage criminal proceedings, the constitutional functions of the prosecutor's office, the special role of the prosecutor in criminal proceedings, determine a wide range of his powers, including in relation to judicial proceedings under agreements, which is the subject of scientific research.

However, all of the above had a peculiar and not very common place in the judicial practice of criminal proceedings. The current sad realities, which were dictated by the war that began on February 24, 2022 by the Russian Federation against Ukraine, are the basis for the development of the institution of agreements in criminal proceedings, which in the light of military events becomes especially important during martial law. This statement is due to the fact that the proceedings in which an agreement may be concluded (either conciliation or guilty plea), as well as the possibility provided by the legislator to conclude them, in today's conditions, can greatly simplify the work of pre-trial investigation and courts on relevant criminal offenses, reduce the time of pre-trial investigation or trial and focus the activities of law enforcement agencies on protecting the interests of the state and citizens of Ukraine.

The main approach to the consideration of this issue in this article is to carry out a critical analysis of the current legislation governing the specifics of the prosecutor's participation in court proceedings on the basis of agreements. The study was conducted, in particular, on the analysis of regulations on criminal proceedings on the basis of agreements, comments on a number of norms of the CPC, which enshrine the peculiarities of the prosecutor's participation in court proceedings on the basis of agreements and proposed approaches to address their shortcomings. The materials of the article are of both theoretical and practical value. They can be used for further research on the specifics of the prosecutor's participation in court proceedings on the basis of agreements, as well as for the proper understanding and implementation of law enforcement criminal proceedings.

Key words: court proceedings, prosecutor, agreement, guilty plea, reconciliation.

Всі стадії кримінального провадження характеризуються тим, що вони представляють собою відносно відокремлені, але пов'язані між собою частини процесуального провадження, які характеризуються локальними завданнями, колом учасників, особливостями процесуальної діяльності та правовідносин, строками, а також підсумковими процесуальними рішеннями. Кожна попередня стадія відокремлюється від наступної підсумковим процесуальним рішенням, яке завершує певний цикл процесуальних дій та правовідносин. Відповідно до п. 2 ст. 37 КПК прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Тобто він приймає участь на всіх стадіях кримінального провадження. Враховуючи характерні особливості кожної окремої стадії кримінального процесу, прокурор наділений різними функціями. Вирок на підставі угоди, відповідно до вимог ст. 474 КПК, може бути ухвалено на стадії підготовчого провадження чи судового розгляду. Тому саме ці дві стадії охоплюються змістом даної статті.

Високий показник укладення угод на стадії досудового розслідування, які затверджуються судом вже на стадії підготовчого провадження, номінально свідчить про досягнення мети заощадження процесуальних ресурсів. Однак, передбачена у законі можливість укладення угод безпосередньо під час судового розгляду вимагає з'ясування ролі і функцій прокурора у цьому різновиді судового провадження. Саме від прокурора у великій мірі залежить, чи буде визнано угоду такою, що відповідає вимогам закону, та затверджено судом.

У судовому провадженні в першій інстанції прокурор виконує функцію підтримання публічного обвинувачення, для реалізації якої він також наділений широкими повноваженнями: має право брати участь у судовому провадженні у суді першої інстанції (п. 1 ч. 1 ст. 1311 Конституції України, ч. 3 ст. 36 КПК, п.1 ч. 1 ст. 2, ст. 22 ЗУ «Про прокуратуру»); подавати до суду речі, документи, інші докази, клопотання, скарги, брати активну участь у дослідженні доказів (ч. 2 ст. 22, ст. 349 КПК); викладати суду свою думку (статті 325–327, 349, 350, 361 КПК); змінювати, висувати додаткове обвинувачення, відмовлятися від підтримання публічного обвинувачення (ч. 2 ст. 337, статті 338–340 КПК); виступати у судових дебатах (ст. 364 КПК), приймати участь при розгляді питань про укладення угод тощо.

Дослідження інституту угод у кримінальному судочинстві представлене доволі широкою бібліографією, огляд якої зобов'язує згадати роботи таких науковців, як І. В. Гловюк, В. О. Гринюка, О. В. Капліної, В. В. Колодчина, А. В. Лапкіна, Л. М. Лобойка, Н. В. Неледві, Н. В. Нестор, Є. В. Повзика, П. В. Пушкар, І. А. Тітка, В. М. Трофименка, А. Р. Тумананц, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, та ін. Проте багато питань й досі лишаються дискусійними та потребують єдиного вирішення. Закріплення у КПК порядку провадження на підставі угод фактично створило підстави для формування нової парадигми кримінальної політики, застосування механізму

протидії кримінальним правопорушенням з використанням можливостей компромісу (угоди, консенсусу у найкоротші строки) між сторонами кримінального провадження.

Законодавець визначає у кримінальному провадженні два різновиди угод: 1) *угода про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим*; 2) *угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим*. Вирок на підставі угоди в кримінальному провадженні являє собою домовленість сторін, яка формалізована у відповідному процесуальному документі і спрямована на врегулювання кримінально-правового конфлікту. Відповідно до ч. 5 ст. 469 КПК укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особи про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, після виконання процесуальних дій, передбачених ст. 290 КПК, складений слідчим та затверджений прокурором обвинувальний акт разом із підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду (ст. 474 КПК).

Тож, вважаємо за необхідне зупинитися на огляді низки питань щодо особливостей участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод.

Завдання прокурора у судовому провадженні на підставі угод.

Інститут угод у кримінальному провадженні, як вже нами зазначалося вище, спрямований на врегулювання кримінально-правового конфлікту в стислі строки та вирішення завдань кримінального провадження з урахуванням принципів доцільності та процесуальної економії. Завдання прокурора в даному випадку полягає у сприянні вирішенню судом кримінально-правового конфлікту, доведенні наявності підстав для прийняття відповідного процесуального рішення суду належних матеріально-правових та процесуальних підстав. Дійсно, аналіз ст. 470 КПК дозволяє стверджувати, що завданням укладення угоди в окремих випадках є скорочення строків кримінального провадження (п. 3 ст. 470 КПК), проте, в інших, метою може виступати прагнення прокурора у досягненні суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні найбільш кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень (п. 3 ст. 470 КПК); у досягненні суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більш кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень. Встановлення вказаних обставин не ставиться в залежність від стадії кримінального процесу, що дозволяє дійти висновку, що вони є єдиними як для стадії досудового розслідування, так і для судового провадження.

Функції прокурора у судовому провадженні на підставі угод.

Конституцією України покладено на прокурора виконання у кримінальному провадженні таких функцій: 1) організація і процесуальне керівництво досудовим розслі-

дуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 2) підтримання публічного обвинувачення в суді [3, с. 111] Тактику участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод можна вважати різновидом тактики підтримання публічного обвинувачення у суді однак із обумовленням, що у цьому порядку кримінального провадження діяльність прокурора спрямована не тільки на доведення обвинувальної тези, а й на забезпечення прийняття законного судового рішення щодо наданої суду угоди.

Прокурор зобов'язаний підтримувати публічне обвинувачення у випадку застосування цієї консенсуальної процедури. Лише обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою, з якими прокурор звертається до суду, ініціює судове провадження. Від діяльності публічного обвинувача залежить ефективність всієї системи кримінальної юстиції, оскільки саме його ініціативна діяльність визначає початок судового провадження і подальший рух кримінального провадження з метою вирішення його завдань, зазначених у ст. 2 КПК.

Необхідно також з'ясувати просторо-часові межі функції підтримання публічного обвинувачення, що дозволило визначитися з характеристикою правової природи функціонального напрямку діяльності прокурора у судовому провадженні на підставі угод.

В якості такого моменту слід розглядати порушення прокурором публічного обвинувачення проти конкретної особи. Саме на цьому етапі провадження по справі виникає функція підтримання публічного обвинувачення в кримінальному процесі. З моменту скерування до суду підсумкового процесуального акту досудового розслідування прокурор набуває статус публічного обвинувача.

Процесуальна діяльність прокурора в підготовчому провадженні на підставі угод за своєю правовою природою є складовою функції підтримання публічного обвинувачення, яка на даному етапі кримінального провадження реалізується шляхом здійснення ним відповідних повноважень, спрямованих на вирішення завдань підготовчого провадження. Беручи участь у підготовчому судовому провадженні, прокурор діє з метою захисту державних і суспільних інтересів, що, фактично, робить його виразником волі держави і захисником прав і свобод конкретних осіб, які є учасниками кримінального провадження. При цьому, він реалізує функцію публічного обвинувачення [8, с. 98].

Сутність підтримання публічного обвинувачення під час судового розгляду на підставі угод передбачає діяльність прокурора, що полягає у сприянні вирішенню судом кримінально-правового конфлікту, доведенні наявності підстав для прийняття відповідного процесуального рішення судом, яке ґрунтується на волевиявленні добровільності сторін конфлікту.

Повноваження прокурора у судовому провадженні на підставі угод.

1. Обов'язковість участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод.

Важливо звернути увагу на те, що угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою підозрюваного, обвинуваченого або прокурора, а угода про примирення укладається лише за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого (ч. 1, 2 ст. 469 КПК). Згідно із ч. 1 ст. 469 КПК домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитись самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). З огляду на відсутність прокурора у складі сторін угоди про примирення виникає питання щодо його обов'язкової участі в підготовчому судовому засіданні в кримінальному провадженні на підставі угоди про при-

мирення. Однак, враховуючи повноваження прокурора на оскарження вироку, постановленого на підставі угоди про примирення, таку думку складно визнати логічною.

Підготовче судове засідання розпочинається з оголошення прокурором обвинувального акта. Головуючий надає слово прокуророві для оголошення ним короткого або повного змісту обвинувального акта. Той факт, що саме прокурор надсилає угоду з обвинувальним актом слід розглядати як той, що підтверджує обов'язковість участі прокурора у судовому засіданні по розгляду угоди про примирення. З огляду на затвердження прокурором обвинувального акта та можливість оскарження ним вироку суду першої інстанції на підставі угоди, в тому числі й угоди про примирення, його участь в судовому засіданні під час її розгляду має бути обов'язковою (п. 15 постанови Пленуму ВССУ № 13 від 11.12.2015 р. «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод») [6].

У цьому провадженні прокурор не лише оголошує зміст обвинувального акта, але і має висловитися з приводу можливості затвердження угоди, у провадженнях на підставі угод про примирення прокурор повинен доводити свою позицію щодо наявності підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності, що дасть можливість суду прийняти законне рішення щодо можливостей затвердження угоди.

Судовий розгляд угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним також не може відбуватися без участі прокурора. У судовому засіданні з розгляду угоди прокурор оголошує короткий або повний (якщо надійшло відповідне клопотання) зміст обвинувального акту (п. 4 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р.) [1]. На етапі розгляду судом питання про затвердження угоди прокурор сприяє суду у встановленні всіх передбачених ст. 474 КПК обставин, які створюють передумови для затвердження угоди. Відповідно до ч. 6 ст. 376 КПК копія вироку негайно після його проголошення вручається прокурору.

2. Забезпечення прокурором проінформованості щодо можливості укладення угод.

Ч. 7 ст. 469 КПК передбачає обов'язок слідчого, прокурора проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення. Системний аналіз вказаної статті свідчить, що наведене положення стосується випадків здійснення провадження щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої, середньої тяжкості та кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення у яких одним з учасників процесуальної діяльності виступає потерпілий.

Відповідно до ст. 345 КПК на початку судового розгляду учасникам повідомляються їх права. Це повідомлення здійснюється незалежно від того, приймала (відтак, вже ознайомлювалася зі своїми процесуальними правами) чи не приймала участь особа на стадії досудового розслідування у здійсненні кримінального провадження. Отже пам'ятки про права, які вручаються відповідно до ст. 345 КПК потерпілому і обвинуваченому, мають містити вказівку на право для потерпілого на укладення угоди про примирення, для обвинуваченого – угоди на примирення, угоди про визнання винуватості. Відповідний обов'язок має бути закріплений на рівні закону. Прокурор, суд зобов'язані проінформувати обвинуваченого про його право на укладення угоди, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди.

Пояснимо таку точку зору наступним. У ч. 7 ст. 469 КПК закріплено обов'язок слідчого, прокурора проінформувати лише про право на укладення угоди про примирення. Однак, у положеннях Глави 35 в цілому жодним чином не йде мова про обов'язок слідчого, прокурора про

роз'яснення підозрюваному чи обвинуваченому права про можливість укладення угоди про визнання винуватості.

Вважаємо, що в сучасних реаліях сьогодення відсутність подібного допису законодавцем є суттєвою прогалиною у практиці розслідування злочинів, особливо в умовах воєнного стану в Україні. Зважаючи на те, що слідчий чи прокурор лише наділений правом ініціювати чи не ініціювати укладення угоди про визнання винуватості, є сенс вважати, що не у кожному випадку, коли існує достатня кількість підстав для її укладення, зазначені суб'єкти запропонують спрощений механізм розгляду кримінального провадження.

Зокрема, аналіз Постанови № 465/787/18 від 15.04.2020 р., яка була ухвалена Верховним Судом України, надає приводи для міркувань у підтримку необхідності роз'яснення підозрюваному чи обвинуваченому права щодо можливості укладення угоди про визнання винуватості, особливо в умовах воєнного стану в країні [5]. Дослідження змісту постанови та суті кримінального провадження, зумовлює необхідність роз'яснення протилежної точки зору від ухваленого Верховним Судом рішення.

У розглядуваному кримінальному провадженні захисник був залучений лише в суді апеляційної інстанції. У касаційній скарзі він зазначав, що обвинувачений повідомив суду першої інстанції, що буде захищати себе самостійно у зв'язку з відсутністю грошових коштів та наголошує на тому, що така позиція засудженого була вимушеною та призвела до обмеження в реалізації права засудженого на захист і відповідно до порушення такого права взагалі. Окрім того, ні судом першої, ні судом апеляційної інстанції не взято до уваги того факту, що засудженому не було роз'яснено права на укладення угоди про визнання винуватості та порядку її укладання.

Однак, Верховний Суд дійшов висновку про те, що «ч. 2 ст. 469 КПК передбачено, що угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, а згідно з ч. 7 вказаної статті слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення. Отже, на підставі аналізу зазначених норм у прокурора є право, а не обов'язок ініціювати укладання угоди про визнання винуватості. При цьому необхідно вказати, що ст. 470 КПК закріплює обов'язок прокурора враховувати під час укладення угоди про визнання винуватості обставини, за наявності яких може бути укладена ця угода, а саме: ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб; характер і тяжкість обвинувачення (підозри); наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень; наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень» [5].

З одного боку, враховуючи вид кримінального правопорушення, таке обґрунтування рішення цілком правильне. Однак, в умовах воєнного стану в країні, коли суди не можуть належним чином та у повному обсязі здійснювати правосуддя, на територіях, де ведуться активні військові дії та протистояння ворогу, де органи досудового розслідування витрачають сили та ресурси на встановлення осіб причетних до диверсійних дій чи інших дій пов'язаних з державною зрадою, слід внести відповідні зміни щодо обов'язку слідчого чи прокурора про обов'язковість роз'яснення підозрюваному чи обвинуваченому права щодо укладення угоди про визнання винуватості.

Таке зобов'язання слідчого чи прокурора щодо роз'яснення права на укладення угоди про визнання винуватості, надасть можливість прямо та оптимально реалізу-

увати мету інституту угод у кримінальному провадженні та безпосередньо мінімізувати процесуальні затрати органів досудового розслідування та суду в умовах воєнного стану. У протилежному випадку, це марнування часу на досудове розслідування нетяжких, як приклад, злочинів, у ситуації коли сили органів досудового розслідування можуть бути спрямовані на розслідування інших тяжких злочинів та встановлення осіб, зокрема, які вчиняють злочини проти держави та її громадян.

Окрім того, виходячи з етимології назви «укладення угоди про визнання винуватості», у кримінальному провадженні, де слідчий чи прокурор є стороною обвинувачення, безпосередньо має доступ до матеріалів кримінального провадження, здійснює (прокурор) процесуальне керівництво та нагляд за дотриманням законів, слід звернути увагу, що у даному випадку ці суб'єкти все ж таки мають бути наділені обов'язком, а не просто можливим ймовірним (на власний розсуд) правом щодо поінформування підозрюваного чи обвинуваченого стосовно можливості укладення угоди про визнання винуватості.

Вважаємо логічним та доречним, внести відповідні зміни до кримінального процесуального законодавства щодо закріплення обов'язку, за слідчим чи прокурором, роз'яснення права на укладення угоди про визнання винуватості. Окрім того, у даному разі, логічними також будуть зміни стосовно законодавчого закріплення права звернення обвинуваченого з клопотання до суду про розгляд справи на підставі угоди про визнання винуватості.

У цьому вимірі звернемо увагу, що у КПК не передбачено процесуальної можливості звернення обвинуваченого навіть під час судового розгляду з клопотанням безпосередньо до прокурора. Але, вважаємо, що клопотання має бути направлено не прокурору, а суду. Відповідно виникає питання, з клопотанням якого змісту має звертатися до суду обвинувачений, у якого виникло бажання укласти угоду про визнання винуватості. Виходячи з того, що клопотання скеровується до суду, а стороною угоди про визнання винуватості виступає прокурор, логічно припустити, що обвинувачений має клопотати перед судом, щоб останній зобов'язав прокурора розглянути пропозицію про укладення угоди. Однак, тут виникає питання, наскільки обґрунтовано вимагати від суду примусити іншу сторону угоди до певної дії. Видається, що доречною, у даному разі, буде наступна процедура: наділення обвинуваченого правом подання до суду клопотання про відкладення розгляду кримінального провадження, у зв'язку зі зверненням до прокурора про укладення угоди про визнання винуватості.

Окрім того, доречно висловлюється С. В. Повзик щодо доцільності «встановити в законі порядок розгляду прокурором клопотання підозрюваного, обвинуваченого про укладення угоди про визнання винуватості та оскарження рішення прокурора про відмову в укладенні цієї угоди. Цей порядок може бути таким: клопотання підозрюваного, обвинуваченого про укладення угоди має бути розглянуте прокурором протягом трьох діб з дня його подання. Клопотання підозрюваного, обвинуваченого, який тримається під вартою, подається через начальника СІЗО, який зобов'язаний надіслати його прокурору протягом доби. За результатами розгляду прокурор повинен винести постанову про задоволення клопотання про укладення угоди або про відмову в цьому. Останнє рішення може бути оскаржене вищестоящому прокурору, який при встановленні підстав для укладення угоди скасовує рішення нижчестоящого прокурора. Віднесення розгляду такої скарги до компетенції слідчого судді уявляється недоцільним, адже стороною цієї угоди виступає саме прокурор, який у даному випадку має дати згоду на її укладення. Недоцільність запровадження порядку оскарження рішення прокурора до суду може бути також пояснена природою угоди як погоджувальної процедури в крими-

нальному судочинстві, оскільки сторона не повинна бути примушена судом до укладення угоди. Водночас оскарження до вищестоящого прокурора забезпечує можливість здійснення процесуального контролю над рішеннями прокурора, який у конкретному кримінальному провадженні є суб'єктом сторони обвинувачення» [4, с. 75].

3. *Обов'язок прокурора переконатися в добровільності укладення угоди.*

Під час підготовчого провадження та судового розгляду прокурор, в межах своїх повноважень, зобов'язаний переконатися у відсутності будь-якого впливу з боку органів досудового розслідування на обвинуваченого. Він зобов'язаний роз'яснити підсудному сутність обвинувачення та наслідки укладення угоди. Крім того, прокурор зобов'язаний забезпечити належну правову процедуру укладення угоди та перевірити відповідність обвинувального акта та угоди про визнання винуватості вимогам закону. Такі дії забезпечать ефективність процесуальної діяльності під час підготовчого судового засідання та судового розгляду і можливість вирішення кримінально-правового конфлікту на даному етапі кримінального провадження.

Перед тим, як ухвалити рішення про затвердження угоди суд, під час судового засідання, повинен з'ясувати у потерпілого, обвинуваченого добровільність укладення угоди, обізнаність щодо своїх прав та наслідків укладення і затвердження угоди. Згідно із ч. 6 ст. 474 КПК для з'ясування добровільності укладеної угоди у разі необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитати їх. У зв'язку з цим, слід звернути увагу на те, що для перевірки судом наявності фактичних підстав для визнання винуватості законом не передбачено жодних способів, що ж стосується перевірки добровільності укладення угоди, то законодавець встановив лише два способи – витребування документів та опитування осіб. Незрозумілим є процесуальне значення опитування: по-перше, неясно, про яких осіб йде мова; по-друге, у силу формулювання ч. 1 ст. 95 КПК, очевидно, що показання, як джерело доказів, у результаті опитування не можуть бути отримані. У зв'язку з наведеним, виявляється незрозумілим яке доказове значення має опитування.

4. *Безапелляційне визнання вини при укладенні угоди.*

До обов'язку прокурора входить необхідність врахування яке саме кримінальне правопорушення вчинено особою (характер та його тяжкість), прийняти до уваги ступінь та характер сприяння кримінальному провадженню (за наявності цієї обставини). Результатом такої діяльності має стати складення угоди, у якій закріплюються поступки з боку прокурора у питанні визначення угодженого покарання.

У якості обставини, яка враховується при укладенні угоди, законодавцем називається як сприяння у проведенні кримінального провадження щодо самої особи, з якою укладається угода, так і сприяння у проведенні кримінального провадження щодо інших осіб. Саме безапелляційне визнання винуватості підозрюваним, обвинуваченим виступає обов'язковою передумовою прийняття прокурором рішення про можливість укладення угоди з ним.

5. *Необхідність доведення прокурором вини у судовому провадженні на підставі угод.*

На продовження вищезазначеного слід зазначити, що національне законодавство не містить жодної вказівки на те, що обвинувачення не може ґрунтуватися лише на визнанні вини самою особою. Однак, незважаючи про визнання обвинуваченим своєї вини, суди відмовляють у затвердженні угод, зокрема, у випадках, якщо у матеріалах провадження недостатньо доказів для: визначення розміру завданої потерпілому шкоди; встановлення форми вини обвинуваченого; з'ясування мотивів та мети вчи-

нення кримінального правопорушення. При цьому в мотивувальних частинах ухвал, якими відмовлено у затвердженні угод, зважаючи на відсутність фактичних підстав для визнання винуватості обвинуваченого, як підсумковий аргумент судді вказують, що «відповідно до ч. 3 ст. 373 КПК, вирок не може ґрунтуватися на припущеннях, а винуватість обвинуваченого обґрунтовуватись виключно його ж показаннями, які іншими доказами не підтверджені [7, с. 372]. Тому, безапелляційне визнання своєї вини обвинуваченим є лише однією з умов укладення угоди та повинна підтверджуватись достатньою сукупністю доказів.

6. *Участь прокурора у кримінальному процесуальному доказуванні під час судового провадження на підставі угод.*

Затвердження угоди на стадії підготовчого провадження. Згідно із ч. 1 ст. 474 КПК прокурор зобов'язаний направити до суду обвинувальний акт разом з підписаною угодою. Направлення будь-яких інших процесуальних документів законом не передбачено. Тобто, вирішуючи питання щодо угоди на стадії підготовчого провадження, суд офіційно має можливість ознайомитися лише з текстом угоди, обвинувального акта та додатків до нього (інші ж матеріали на даній стадії провадження недоступні). З другого боку, закон зобов'язує суд відмовити в затвердженні угоди у випадку, якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості особи (п. 6, ч.7 ст. 474 КПК). У зв'язку з цим виникає питання: як може суд на стадії підготовчого провадження перевірити наявність підстав для визнання винуватості особи, не маючи можливості ознайомитися з матеріалами, зібраними під час досудового розслідування. Отже, прокурор пропонує суду затвердити угоду та ухвалити обвинувальний вирок, не маючи вагомих доказів кримінального правопорушення, оскільки посилається лише на визнання вини обвинуваченим. На наш погляд, зважаючи на те, що суд під час підготовчого судового засідання вправі постановити вирок на підставі угоди, суд повинен приймати (або в окремих випадках витребувати) матеріали досудового розслідування та досліджувати фактичні підстави для визнання винуватості особи. Оцінка судом фактичних підстав для визнання винуватості передбачає необхідність дослідження ним доказів, на підставі яких можливо дійти обґрунтованого висновку щодо наявності чи відсутності таких підстав. Відповідно, ці докази мають бути надані прокурором – публічним обвинувачем. В цьому контексті доречно зазначає І. А. Тітко, що в такому випадку судді змушені відступати від вимог КПК і ознайомлюватись з матеріалами, які зібрані на досудовому розслідуванні [7, с. 62]. Відповідно й прокурор має подбати про надання суду доказів на підтвердження наявності фактичних підстав для визнання обвинуваченим вини та законності укладеної угоди.

Втім, законодавець не передбачив проведення судових дій, спрямованих на отримання доказів з метою перевірки відповідності угоди вимогам закону, зважаючи на те, що вирішення всіх цих питань здійснюється в підготовчому провадженні, яке в системі кримінального провадження відіграє зовсім інше функціональне призначення, ніж судовий розгляд, під час якого суд за участі сторін досліджує докази. Проте, на наш погляд, такий підхід законодавця є не зовсім правильним, оскільки перевірка відповідності угоди вимогам закону передбачає необхідність дослідження доказів у тому обсязі, що дозволяє суду ухвалити законне рішення. При цьому, як зазначається в п. 21 постанови Пленуму ВССУ № 13 від 11.12.2015 р. «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод», вирок, яким затверджується угода, має відповідати загальному вимогам до обвинувальних вироків, визначених ст. 374 КПК, з урахуванням особливостей, передбачених ст. 475 КПК [6]. На відміну від загального порядку проведення підготовчого судового засідання,

в підготовчому провадженні на підставі угод прокурор здійснює повноваження, що є характерними для судового розгляду, а саме – він оголошує обвинувальний акт, висловлює думку щодо встановлених у судовому засіданні обставин стосовно укладеної угоди та відповідності її вимогам закону, звертається до суду з клопотанням про оголошення розшуку обвинуваченого, який ухиляється від явки до суду і його місце перебування невідоме, клопотанням про призначення судового розгляду для проведення судового провадження в загальному порядку в разі відсутності необхідності продовження досудового розслідування внаслідок його фактичного закінчення (якщо під час підготовчого судового засідання було виявлено обставини, що свідчать про невідповідність укладеної угоди вимогам закону), надає суду документи, якими обґрунтовуються заявлені клопотання, тощо. З огляду на це, видається можливим (ймовірним) перенесення розгляду угод в наступну стадію кримінального провадження – до судового розгляду. Однак правильнішим було б надати суду повноваження із перевірки угоди, які він міг би реалізувати з власної ініціативи, зокрема, шляхом виклику і допиту свідків, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів, а опитування обвинуваченого має бути закріплено у законі як допит обвинуваченого.

У судовому засіданні суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо: 1) умови угоди суперечать вимогам КПК та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства; 3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; 4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися; 5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості. Суд заслуховує прокурора щодо вищезазначених питань та думку сторін щодо можливості затвердження угоди, яка розглядається (п. 4 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод») [1]. Прокурор повинен висловити свою позицію по кожному із цих питань; послідовність висловлення щодо цих питань КПК не регламентується. Суд зобов'язаний перевірити правильність кваліфікації діяння та наявність фактичних підстав для визнання винуватості. Тому, на час направлення обвинувального акту та угоди до суду слідчий та прокурор повинні зібрати достатню кількість доказів, що беззаперечно підтверджує вчинення підозрюваним кримінального правопорушення. Інакше суд може прийняти рішення про відмову у затвердженні угоди, а можливості збирання додаткових доказів для підтвердження вини підозрюваного можуть бути втрачені. Саме тому прокурор повинен приділити значну увагу підготовці та плануванню своєї діяльності у підготовчому судовому провадженні, у якому буде розглядатися угода. Однак, відповідно до ч.1 ст. 474 якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Тобто діяльність щодо збирання, перевірки та оцінки доказів припиняється. На підставі цього виникає питання: що робити прокурору, якщо на той момент відсутня достатня кількість фактичних даних для визнання винуватості особи? Єдине, що може зробити прокурор, це відкласти направлення до суду обвинувального акту з підписаною сторонами угодою у наступних випадках: а) до отримання висновку експерта; б) необхідності завершення проведення слідчих (розшукових) дій для збирання та фіксації доказів, що можуть бути втрачені

зі спливом часу; в) доцільності проведення слідчих (розшукових) дій, які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди (ч. 1 ст. 474 КПК).

7. Повноваження прокурора у разі продовження досудового розслідування або судового розгляду у провадженні на підставі угод.

Згідно з вимогами ч. 7 ст. 474 КПК у разі відмови суду у затвердженні угоди досудове розслідування або судове провадження продовжуються у загальному порядку. Відповідно до п. 18 Пленуму ВССУ суд може продовжити судовий розгляд у загальному порядку, якщо угоду було укладено під час його здійснення; або призначити судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо до суду надійшов обвинувальний акт, а угоду було укладено під час підготовчого провадження, а також у випадку подання прокурором відповідного клопотання, пов'язаного з відсутністю необхідності продовження досудового розслідування внаслідок його фактичного закінчення [6]. Тож, правильною є практика тих судів, які приймають рішення про призначення судового розгляду кримінального провадження у випадку відмови у затвердженні угоди, яку було укладено під час досудового розслідування, виключно за наявності відповідного клопотання прокурора про це.

Питання прийняття слідчим або прокурором рішення про відновлення або продовження досудового розслідування КПК також не врегульовано. Згідно із ч. 3 ст. 110 КПК рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне. Однак обов'язкового прийняття слідчим або прокурором рішення у формі постанови про продовження досудового розслідування у випадку відмови суду у затвердженні угоди та повернення кримінального провадження прокурору для продовження досудового розслідування не передбачено.

Тому в КПК необхідно передбачити норму, відповідно до якої досудове розслідування продовжується на підставі постанови прокурора про продовження досудового розслідування. Уявляється, що саме цей суб'єкт є найбільш прийнятним. Крім того, чинний КПК не регулює порядок продовження строку досудового розслідування в цьому випадку.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, вважаємо за необхідне здійснити узагальнення повноважень прокурора, у судовому провадженні на підставі угод наступним чином: 1) на прокурора покладений обов'язок щодо переконання у відсутності будь-якого впливу з боку органів досудового розслідування на підозрюваного чи обвинуваченого; 2) прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному чи обвинуваченому сутність безпосередньо обвинувачення та наслідки укладення угоди; 3) прокурор має бути прямим гарантом забезпечення належної правової процедури укладення угоди та зобов'язаний перевірити відповідність обвинувального акта та угоди про визнання винуватості вимогам закону. Такі дії, у загальному порядку, сприятимуть максимальній ефективності здійснення процесуальної діяльності під час підготовчого судового засідання і можливості вирішення кримінально-правового конфлікту на даному етапі кримінального провадження. Зважаючи, що відповідно до ч. 8 ст. 474 КПК повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається, звертаємо увагу, що така теза є аргументом на користь підвищення якості процесуальної діяльності прокурора у провадженні на підставі угод.

Окрім того, на підставі здійсненого нами аналізу та ситуації, яка існує на сьогодні й пов'язана з тим, що на території України введено військовий стан, у зв'язку із вторгненням збройних сил РФ на територію України,

вважаємо за необхідне запропонувати внести зміни до Кримінального процесуального кодексу, з метою процесуальної економії часу діючих, відповідно до Конституції України та інших законів України, органів досудового розслідування та судів. Відтак, пропонуємо, для забезпечення ефективної реалізації мети інституту угод у кримінальному провадженні, а також економії часу та процесуальних витрат, внести зміни до ст. 469 КПК та покласти на слідчого чи прокурора обов'язок роз'яснення підозрюваному чи обвинуваченому права (можливості) укладення угоди про визнання винуватості.

Окремо, пропонуємо передбачити можливість звернення обвинуваченого з клопотанням до прокурора або суду про право розгляду кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості.

Такі зміни, сприятимуть скороченню затрат часу на досудове розслідування, підготовче провадження та судовий розгляд кримінальних проваджень у відповідних судах, а також нададуть відповідним органам здійснювати необхідні процесуальні дії щодо здійснення досудового розслідування та встановлення осіб причетних до зради національних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012. № 223-1679/0/4-12. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR0008>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: *наук.-практ. комент.* у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль [та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.
3. Кримінальний процес: *підручник*. за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2018. 584 с.
4. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї вини (порівняльноправове дослідження): *монографія*. Харків: Право, 2014. – 224 с.
5. Постанова Верховного Суду колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду № 465/787/18 від 15.04.2020 р.
6. Постанова Пленуму ВССУ № 13 від 11.12.2015 р. «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод».
7. Тітко І.А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України: *монографія*. Харків: Право, 2015. С. 448.
8. Тюрін Г.Є. Організаційно-правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод: *дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук*. 12.00.10 – судустрій; прокуратура та адвокатура. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 250.